

картин світу, але вони, на жаль, не були пов'язані ні з рідним краєм, ні з національною культурою.

Таким чином, у міських училищах педагоги мали можливість давати учням більш високий рівень наукових знань. Недивлячись на те, що значна частина навчального часу була спрямована, як і в інших закладах, на формування в учнів релігійної картини світу, у них все ж таки формувалася і наукова картина світу. По суті вона мала гуманітарне спрямування, але на її основі в учнів виникала більш повна, ніж в інших початкових школах, природничо-наукова картина світу.

Підсумовуючи вищесказане, зауважимо, що зміст навчання в початкових народних училищах початку ХХ століття обмежував можливості формування у дітей адекватних уявлень про навколишній світ та, відповідно, наукової картини світу. У той самий час зміст початкової освіти постійно розширювався, що дозволяло формувати у школярів більш повні уявлення про оточуючий їх світ із тією об'єктивною точністю, що була характерною для існуючої освіти. Картина світу учня початкової ланки з розвитком науки і освіти поступово змінювалася та ставала більш науковою. Тому у подальшому слід розглянути зміни наукової картини світу школярів, які відбувалися на підґрунті розвитку середньої освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Веселовский Б.Б. Народное образование и Государственная Дума // Современный мир. – 1911. – № 1. – С. 305-319.
2. Начальное народное образование в Харьковской губернии за 1908 год. – Харьков: Тип. Печатник, 1910. – Ч. 1. – 329 с.
3. Никодимов З. Законодательные предложения о всеобщем образовании // Земское дело. – 1913. – № 5. – С. 379-388.
4. Ососков А.В. Начальное образование в дореволюционной России (1861-1917). – М.: Просвещение, 1982. – 208 с.
5. Отчет о состоянии школ церковно-приходских и грамоты Киевской епархии за 1900–1901 учебный год. – К.: Тип. Императорского университета, 1902. – 80 с.
6. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии Учебных Заведений Округа за 1910 год. – К.: Лито-типография И.Н. Кушнерев и К., 1911. – 140 с.
7. Подготовительные работы по введению всеобщего обучения. – С-Пб.: Тип. П.П. Сойкина, 1908. – Вып. 2. – 64 с.
8. Примерные программы предметов, преподаваемых в начальных народных училищах ведомства Министерства народного просвещения. – Харьков: Тип. Н.В. Петрова, 1905. – 40 с.
9. Пругавин А.С. Законы и справочные сведения по начальному народному образованию. – С-Пб.: Издание Товарищества “Общественная польза”, 1904. – 1005 с.
10. Сахаровъ. Катехезисъ народного учителя. – М.: Изд. Сабліна, 1911. – 256 с.

УДК 37.034

Н.М. Муляр

ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ СІМ'Ї ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті аналізується досвід народного виховання в українській сім'ї другої половини ХІХ – початку ХХ століття. Обґрунтовано особливості морально-етичних цінностей української сім'ї, які були укладом життя протягом усього часу. Розкрито ряд чинників (сімейно-побутова культура, культурні традиції, специфіка ментальності), які формували мирні взаємовідносини у сім'ї і сприяли її духовному розвитку.

The article analyses national experience in the Ukrainian family of the second half of the XIX century and the beginning of the XX century. It explains the peculiarities of the moral and ethic values of the Ukrainian family that were the traditional way of life in that time. A number of

components (family and everyday culture, cultural traditions, peculiarity of the mentality) which were forming peaceful relations in the family and affected its spiritual development are viewed in the article.

Актуальність дослідження. У формуванні та вихованні дитини беруть участь чимало виховних інститутів: сім'я, дошкільні установи, школа, громадські організації, засоби масової інформації тощо. Але, безумовно, найважливіше місце у цьому процесі посідає сім'я. Батьки відповідальні за долю своєї дитини не тільки перед собою і власною совістю, а й перед суспільством в цілому. Суспільство завжди було зацікавлене у фізично міцному, морально здоровому та працьовитому молодому поколінні. На жаль, у нашому минулому і сьогодні, незважаючи на значну увагу, яку приділяли і приділяють роботі батьки і педагоги з підростаючим поколінням, ми все ж зустрічаємося із значними недоліками у вихованні. Трапляються випадки, що й у цілком благополучних, на перший погляд, сім'ях діти виростають ледарями та "моральними каліками". І, як показує аналіз педагогічної літератури, головна помилка таких батьків – невміння, а іноді і небажання вчасно привчати дитину до виконання певних обов'язків. Адже саме сім'я визначає моральні, фізичні, духовні якості людини.

Проблема морально-етичного виховання дітей у сім'ї активізувалася сьогодні перш за все через соціальну та духовну кризу, яку переживає українське суспільство. Сім'я, як частина соціуму, не змогла залишитися поза тими процесами, які негативно впливають на особистість. Прагнення до матеріального благополуччя без особливих зусиль; безвідповідальність за власну долю і долю своїх дітей, занепад моральної та духовної культури при зростанні матеріального добробуту, схильність до однодітності та масові розлучення – це далеко не повний перелік, з якими зустрічається українська сім'я і потребує допомоги. Це спонукає українських дослідників до аналізу історичного досвіду життя сім'ї і визначення можливості його використання у сучасних умовах.

З огляду на певні труднощі у вихованні дітей з якими ми зустрічаємося сьогодні, безумовно, є важливим детальний аналіз та ретельне дослідження народного досвіду морально-етичного виховання дітей в українській сім'ї другої половини XIX – початку XX століття та місце у ньому морально-етичної складової.

Мета статті: вивчити, проаналізувати та обґрунтувати особливості морально-етичного виховання дітей в українській сім'ї другої половини XIX – початку XX століття; з'ясувати засоби та принципи родинно-побутової культури українців у царині моралі та етики.

У зв'язку з цим посилюється інтерес до цих проблем з боку науковців у галузі педагогіки, психології, філософії, соціології тощо. Серед них слід назвати В.Кравця, М.Ярмаченка, Є.Сявавко, О.Вишневського, В.Онищенко, М.Стельмаховича, Р.Скульського.

Різноманітні аспекти виховання дітей у сім'ї в різні періоди знайшли своє відображення у дослідженнях українських науковців.

Зокрема Н.Гордій розглядає проблему підготовки батьків до розумового виховання дітей у вітчизняній журналістиці другої половини XIX – початку XX століття; особливості сімейного виховання обґрунтовує А.Говорун; історичні аспекти життя української сім'ї та родини досліджував М.Стельмахович; особливий акцент на сімейні традиції у своїх творах ставив В.Сухомлинський; об'єктом свого дослідження робить сім'ю та її цінності О.Вишневський та ін.

Розвиваючись, дитина вбирала в себе те, чим жила сім'я, родина, народ України, поступово формувалася як член суспільства, громадянин. Сім'я була початковою ланкою у формуванні майбутньої особистості, яка чітко й твердо розуміла, що таке людська гідність, національна самосвідомість, честь, гордість, шляхетність.

В українській сім'ї досліджуваного періоду виховання дитини було сконцентроване не тільки на вихованні в ній майбутнього материнства чи батьківства, розумної та фізично-здорової особистості, але й турботи про розвиток її національних цінностей, які міцно

пов'язані з історією, культурою, етносом, мовою. Не випадково таке велике значення у сімейному вихованні мав фольклор, де народне слово є зразком найвищої майстерності і виразником усіх морально-етичних цінностей. Не буде перебільшенням сказати, що вплив батьків у цьому був вирішальним. Уже в ранньому віці закладалися основи і фундаментальні уявлення про явища та історичні події суспільного життя, формувалося поняття про моральні категорії, будувався етичний фундамент сімейного життєустрою.

Отже, саме сім'я була тим первинним осередком, який готував ґрунт для формування патріотичних почуттів дитини, сприяв виробленню і зміцненню високого ідеалу служіння своєму народові. Висока громадянськість виявлялася в таких рисах, як національна свідомість, гідність, честь, патріотизм, свідоме ставлення до праці, повага до людей, гордість за свою землю та її визволителів. Все це знайшло відбиток у народній моралі.

Сім'я та родина зберегли пам'ять про шляхетних борців за волю України і у роки сталінського терору та суспільних катаклізмів не втратила тих моральних принципів, за які боролися кращі сини та дочки України. Моральні категорії добра, честі, гідності, справедливості знайшли своє відображення в усній народній творчості, родинно-побутовій культурі, родовій пам'яті.

Поряд з ідеалами борців за волю, які творила наша історія, чільне місце у вихованні дітей займали ідеали членів сім'ї: господаря, господині, господарського сина, господарської доньки. Утворений на підґрунті хліборобського устрою життя, ідеал господаря завжди відображав інтереси всього українського народу. Господар – це порядок і лад у всьому, достаток, гідне людини життя, слідування народним хліборобським традиціям, спостережливість і кмітливість, стабільність і впевненість у завтрашньому дні, забезпечена старість і щаслива доля дітей. Господиня – це затишок і охайність у хаті і на подвір'ї, де все прибрано і прикрашено, всіх нагодовано і доглянуто; це порада й розрада для всіх домашніх, гостинність і щедрість, а водночас ощадливість і точний розрахунок. Господарський син – це біла сорочка, чемність і ввічливість з усіма, повага до старших, до їх звичаїв, готовність захистити меншого; це прагнення знань, розуміння їх корисності в житті. Господарська донька – це вишиванки й витинанки, скрині з тканинними і шиттями, квітник під вікном. Господарська донька не ходить а “звивається”; у неї все в руках “так і горить”; вона чемна і привітна, дбає про свою дівочу честь [5: 190]. Г.Ващенко зазначав: “Традиційний ідеал людини – це не вишивана сорочка, яку можна скинути і все ж таки залишитись українцем. Ідеал людини – це те найкраще, що створив народ у розумінні властивостей людської особовості та її призначення” [3: 101].

Моральним обов'язком дітей була допомога батькам по господарству, догляд за ними у разі хвороби, немічності, вияв повсякчасної уваги й турботи. З раннього дитинства батьки виховували у дітей любов та пошану до праці. До семирічного віку діти знаходились під материнською опікою, після чого сини потрапляли під чоловічий вплив, який мав на меті готувати їх до виконання функцій годувальника сім'ї. Доньками опікувалась мати, яка залучала їх до жіночої праці, виховуючи в них риси, притаманні українській жінці.

Отже, одне із головних завдань сім'ї (другої половини XIX – початку XX ст.) щодо морально-етичного виховання підростаючого покоління полягало у тому, щоб виробити ідеали служіння своїй сім'ї, родині, Україні та розвинути і зміцнити прагнення бачити свої землі вільними від загарбників. Національне виховання забезпечувало глибоке осмислення кожною дитиною народних моральних та етичних положень. Народну мораль розвивали через безпосереднє залучення дітей до праці, побуту, дотримання традицій, звичаїв, виконання обрядів. Народна мораль привчала дитину бути чесною, вважаючи за гріх та велике зло крадіжки й брехню, свідченням цього є прислів'я: “Чесному всюди честь, хоч і під лавою” [1: 23].

Таким чином, основним осередком виховання дітей у другій половині XIX – початку XX століття залишалася сім'я, у центрі якої була підготовка дітей до трудової діяльності, виховання чесного, працелюбного господаря, борця за волю, вірної у подружньому житті, хорошої господині та люблячої й ніжної матері.

Наше дослідження дозволяє стверджувати, що морально-етичні норми життя української сім'ї формувалися під впливом звичаїв, традицій, обрядів, ритуалів. Важливим чинником був фольклор: казки, народні пісні, оповідання, прислів'я приказки спонукали адекватно оцінювати такі моральні категорії як добро, честь, гідність, справедливість, шляхетність. Формування сімейної морально-етичної культури відбувалося під впливом школи, церкви, громади, громадських організацій.

Отже, можливості українського сімейного виховання певною мірою є унікальними й незмінними. Якщо в цьому процесі допускалися помилки, то виправити їх було надзвичайно важко. Сім'я усвідомлювала, що не можна виховувати дитину безсистемно: сьогодні – фізично, завтра – морально, післязавтра – патріотично, адже формування особистості – це комплексний та цілеспрямований процес, який потребує постійної уваги.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що основою морально-етичного виховання підростаючого покоління були і залишаються загальнолюдські цінності, загальновизнані моральні категорії та норми, які були вироблені народом у процесі усього історичного розвитку. Саме за допомогою таких стійких норм у дітей вироблялися найкращі загальнолюдські якості: гуманність, відповідальність, чесність, безкорисливість, гідність, любов та повага до старших тощо.

Досвід морально-етичного виховання, яке здійснювалось в українській сім'ї у другій половині XIX – початку XX століття, може бути корисним у сучасних умовах з огляду на незмінність позицій народу щодо моралі та етичних взаємин між людьми. Його детальне вивчення, аналіз та популяризація є запорукою життєздатності сучасної сім'ї та родини.

Слід зазначити, що окремого дослідження потребує взаємозв'язок морально-етичного виховання із патріотичним, громадським, трудовим, естетичним; чекає на свого дослідника проблема виховання дітей-сирот та дітей з особливими потребами; не з'ясовані педагогічні умови виховання дітей у різних типах української сім'ї тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Болтарович З. Традиції сімейного виховання // НТЕ. – 1993. – № 2. – С. 23.
2. Вишневецький О. Сучасне українське виховання.: Педагогічні нариси. – Львів: обласне пед. т-во ім. Г. Ващенка, 1996. – 236 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994. – С. 101.
4. Сухомлинський О. Батьківська педагогіка. – К.: Рад. шк., 1978. – 263 с.
5. Сававко Є. Українська етнопедagogіка в її історичному розвитку. – К., 1974. – С. 190.

УДК 378

М.П. Сахній

ЗЕМСЬКА СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЬСЬКИХ КАДРІВ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

У статті простежено три головні напрямки діяльності земств щодо підготовки народних учителів: утворення стаціонарних навчальних закладів для підготовки вчителів, організація тимчасових і постійних курсів та проведення з'їздів учителів.

Three main trends of the counties activity as to public teachers' training are highlighted in the article: the formation of permanent educational institutions for the teachers' training, organization of temporary and continual courses and conducting the conventions of teachers.

Інтеграція України у загальносвітові та європейські цивілізаційні процеси актуалізує потребу якісних змін в освітній системі, підвищення вимог до рівня культури й професійної кваліфікації фахівців відповідно до міжнародних стандартів. У цьому контексті важливо розглянути період кінця XIX – початку XX ст., коли внаслідок реформи 1864 р. в Російській